

Hur kan vi förstå människor i det förflutna?

- att tolka spåren efter dem som levde förr

11-aringen räknar roddare i en bild han tolkar som en båt. Strax intill framträder något han ser som ett fotavtryck. "Fotavtrycken" tolkas av många arkeologer i religiösa termer som ett uttryck för föreställningar om det gudomligas närvaro. Ett fåtal andra har tolkat det i astroarkeologiska termer och menar att "fotavtrycken" visar månens faser och att hällen är en astronomisk kalender. Tolkningarna har gett upphov till intensiva debatter. Oavsett tolkningen är arkeologerna säkra på att häll-

bilderna visar hur bronsålderns människor runt Bråviken ingick i flera kultur- och handelsnätverk som sträckte sig österut, söderut och västerut över kontinenten.

Vid en vandring genom hällristningsområdet i Himmelstalund utanför Norrköping, var det självklart för 11-aringen på fotot att fundera över vad bilderna på stenhällen föreställer. Även ett barn känner igen många av hällbilderna: bland annat avbildas skepp, fotsulor, människogestalter, djur samt föremål som vagnar, jordbruksredskap och hjul. Igenkänningen skapar en känsla av närhet till de som gjorde ristningarna och levde i kulturlandskapet under bronsåldern. Barn blir engagerade i tolkningen och funderar över bildernas innebörder. Hällbilderna tycks vara en bra ingång till historieundervisningen runt människans forntid och bronsåldern genom sitt omedelbara bildspråk och autentiska uttryck. Samtidigt som bilderna framstår

Fotografi: Patrik Johansson

Bronsvärd med hartsinlagda våglinjer samt två nitar från Kungsbro, Östergötland. Svenska arkeologer har genom att jämföra kopparmetallen i bronsåldersfynd funna i Sverige visar att metallen kommer från bland annat Cypern, Alperna, Brittiska öarna och Sardinien. Koppar var föremål för välorganiserad och systematisk fjärrhandel redan för 3-4000 år sedan. Koppar exporterades norrut och bärnsten söderut.
Källa: Historiska museet CC. Föremål 96757. SHM 10419:211.

som enkla och lättillgängliga är deras ursprungliga innebörder oåtkomliga genom att de kulturella sammanhang bilderna ingick i gått förlorade. Hällbilderna är därför föremål för debatter om hur de ska tolkas. Omtolkningar av bilderna sker kontinuerligt av både arkeologer, och entusiastiska amatörarkeologer. Hällbilderna kan inte själva berätta - vi måste tolka dem och tillskriva dem relevanta betydelser i vår samtid. Som lärare behöver vi fundera över hur vi ska använda arkeologiskt material i undervisningen och vilka möjligheter och svårigheter som följer med materialen.

Det är lätt att uppleva närhet genom igenkänning för den som betraktar hällbilderna - men också oöverstigligt avstånd. Hur är det möjligt att närma sig och förstå människor som levde för flera tusen år sedan? Som lärare kan vi betona likheter i syfte att skapa en känsla av identifiering - vi är som dem, vi är lika. Här finns en risk att skapa anakronistiska bilder av det förflutna när vi fyller det med vår samtids frågor, kunskaper och meningar. Ett exempel är astronomen Göran Henrikssons tolkning av hällbilderna som stjärnbilder, planeter, sol, måne och kometer. Henriksson menar att bronsåldersmänniskorna genom noggranna observatiner och beräkningar skildrade himlafenomenen på hällarna, men har fått hård kritik av arkeologer som menar att han bländats av sina resultat, uppnådda med datorns och fantasins hjälp, och att hans arkeologi är pseudovetenskap. Vi måste ständigt ha grundfrågan i bakhuvudet: vad säger tolkningen mest om - oss eller dem? Det är också möjligt för en lärare att betona avstånd och olikhet. Då framstår det förflutna som obegripligt,

mystiskt och oåtkomligt. Risken är då att människans forntid mytologiseras och att vi fyller det med myter och sagor som barnen har svårt att särskilja från det som är historia. Det är lätt att fantisera om förlorade guldåldrar: fredliga stenålderssamhällen, äventyrliga vikingatåg eller bronsåldersbönder med avancerade astronomiska kunskaper. Hur ska barn lära sig göra skillnad på den grekiska mytologin som fiktion, och den antika historien som historisk kunskap? Här fyller förståelsen av historia som berättande grundat och belagt i källor en viktig funktion.

Bronsåldern har tidigare framställts som en relativt fredlig period då vapnen främst hade en symbolisk funktion och människor ägnade sig åt kulter, dansade, blåste i bronslurar och offrade till sol- och fruktbarhetsgudar. Människor brukade jorden i ett gynnsamt klimat och var i hög grad bofasta. I läroböckerna blir skillnaden mot vikingatiden markant då vikingarna beskrivs som krigare och handelsmän som lade Europa under sig. Bronsåldern omtolkas dock nu och perioden börjar framträda som en tydlig föregångare till vikingatiden, allt eftersom arkeologer idag betonar aspekter som tidigare tonats ned. Bland annat att bronsålderns vardag i hög grad präglades av våld eller hot om våld, och att samhällena var hierarkiska med tydliga makteliter. Dessutom blir det allt tydligare att den materiella kulturen formades i kulturmöten av långväga handelskontakter och resor.

Även om vi inte kan avtäcka och förstå hällmålningarnas alla innebörder kan de avslöja en hel del om bronsåldern. Idag vet vi att de skandinaviska bronsålderssamhällena ingick i regionala och globala kultur- och handelsnätverk, vilket bland annat går att utläsa i hällmålningarna. Jämförelser mellan hällmålningarna i Skandinavien och övriga norra Europa visar att man delade symbolkultur och därmed vissa idéer och värden. Arkeologin pekar på omfattande handelsnätverk med knutpunkter i dagens Danmark och norra Tyskland där man handlade med olika metaller, kanske med bärnsten som betalning. Samtidigt som det finns regionala och lokala skillnader i de konstnärliga uttrycken, finns det tydliga belägg i hällmålningarna för både materiella och sociala kontakter österut, söderut och västerut från Skandinavien. Bronsålderns människor har med andra ord befunnit sig i "ett gemensamt rum" där de delat såväl uppfattningar som föremål.

Vår samtid kännetecknas av global, regional och nationell mobilitet och migration, och därmed av

Tolkningen av skepp i hållbilderna har debatterats länge. Vissa arkeologer har menat att skeppsristingarna främst fyllt en rituell funktion men idag anser fler att de avbildar verkliga skepp. De omfattande skeppsristingarna visar hur människor i kustsamhällena organiserade sig för att bedriva handel under bronsåldern och hur viktiga kontakterna över haven var. I Bohuslän finns 10.000 skeppsristingar och här kan navet för handeln mellan de skandinaviska områdena och övriga Europa.
Källa: CC. Hällmålning, Himmelstalund, Norrköping.

snabb förändring. Skolans historieundervisning har traditionellt präglats av avgränsade etniska och nationella kontexter vilket ofta skapat berättelser om ett statiskt och homogent förflutet. I vår tid kan ett inkluderande kulturarv bli en tillgång genom att adressera frågor om mobilitet, mångfald och inkludering. Arkeologiska föremål kan öppna historieämnet för tolkningar av forntiden som något annat än en statisk, homogen och mytologiserad period. Bronsåldern var en dynamisk tid där mobilitet och kulturmöten var naturliga inslag. De arkeologiska föremålen kan skapa en känsla av kontakt med det förflutna och engagera barn i historiska resonemang och därmed bidra till historiskt lärande. Det är dock lätt att dra snabba slutsatser och kanske också att fylla forntiden med fantasier. Här tror jag en medveten undervisning med hjälp av arkeologiska föremål kan öppna för mer relevanta och meningsfulla tolkningar av det förflutna - som dessutom är mer historiskt korrekta. Undervisning genom föremål som hållbilder kan utmana traditionella och förenklade föreställningar om kulturarv och ursprung, samtidigt som de skapar förståelse för de som levde förr. Förhoppningsvis

hjälp det eleverna att förstå och orientera sig i sin samtid på ett bättre sätt.

● Text: Patrik Johansson
so-didaktik@globala.se

FOTNOT Människan och hennes miljöpåverkan gör att hållristningarna är utsatta för en påskyndad vittring och ibland skadegörelse. Undvik att gå på ristningarna. Det är inte tillåtet att själv fylla i ristningar eller att på något sätt skada hällen. Detta är något att vara uppmärksam på och ta hänsyn till för lärare som vill ta med elever ut i kulturlandskapet.

Bild: <https://www.flickr.com/photos/cgpgrey/4890448491/>

”Jag tänker mig att mina elever på sina vägar vidare i staden, då och då, kommer stanna, titta, tänka och fundera: vad har hänt här?”